

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

UDC 37.091:316.32(049.32)

UDC 141.7:329.12(049.32)

Примљен / Received: 25. 12. 2025.

Прихваћен / Accepted: 15. 1. 2026.

КРИТИКА „ТРЖИШНОГ УМА“

(Mišo Kulić, *Filozofija i nova stvarnost. Studije o tendencijama ukidanja smisla filozofije, nauke, obrazovanja i društva*. Niški kulturni centar, Niš 2025, 284 str.)

Иако нису били посве непримећени, све-прожимајући процеси комерцијализације знања, науке и образовања и њихово претварање у робу која се продаје на тржишту, ипак, све доскора нису привлачили одговарајућу пажњу научника. Ови феномени, упркос својим крајње деструктивним последицама по карактер и физиономију савременог друштва, остајали су скрајнути од главних токова и светске и српске науке: већина научника прихватала их је као неминовност времена у коме живе проналазећи различите стратегије прилагођавања док је тек мањина настојала да их критички преиспита и проникне у њихову скривену идеолошку основу. Када је реч о по-

тоњима, ваља свакако поменути рано преминулог канадског теоретичара књижевности Била Редингса и аустријског филозофа Конрада Паула Лисмана који су још средином 90-их година прошлог столећа односно почетком 21. века недвосмислено показали да основу текућих „реформи“ савременог универзитета представља његово подвргавање начелима слободног тржишта и претварање у профитну институцију. Реч је, дакле, о процесу који нужно води (само)уништењу високог образовања и успостављању својеврсног друштва којим, без имало претеривања, царује незнање које је и само постало роба! На истоветне појаве које су током претходне две деценије под плаштом тзв. Болонске реформе високог образовања наступиле у Србији, критички су указивали поједини српски научници, по правилу хуманистичке провенијенције, при чему је упадљиво да међу њима готово да није било педагога који би, по природи ствари, морали бити најзаинтересованији за ове тектонске промене на подручју образовања. Својеврсну потврду овог суда представља и недавно објављена књига *Филозофија и нова стварност: студије о тенденцијама укидања смисла, филозофије, науке, образовања и друштва*, чији је аутор Мишо Кулић (1951), један од најугледнијих савремених српских филозофа и професор емеритус Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву. Унутар корица ове књиге он је сабрао прилоге – већином објављене током претходне деценије у научној периодици и зборницима радова – посвећене кључном политичком, друштвеном и економском питању: глобалном преображају савременог друштва на начелима

неолибералне идеологије. Разматрање овог проблема у разним појавним облицима представља „црвену нит” која се провлачи од прве до последње странице књиге и која је чини кохерентном, садржајно и логички чврсто повезаном целином.

Књигу чине „Предговор” (стр. 9–14) у коме је аутор изложио средишње проблеме свог истраживања – „тенденције ликвидације критичког и слободног мишљења” као и „потпуно нестајање друштвеног смисла” за филозофијом и, уопште, друштвеним и хуманистичким наукама услед суверене преваге „рачуноводствене идеје друштва” – за којим следе четири тематски конципиране целине на које се, уместо, поговора, надовезује ауторов интервју из 2021. године. У првој тематској целини „Прогонство теорије и профитна идеја науке” (стр. 17–64) аутор расправља о појму и структури савремене науке, њеној редукацији на вулгарни природно-научни сцијентизам уз пратећу маргинализацију филозофије и хуманистике у целини те о свеприсутном бирократском духу који науку подвргава високобирократизованим процедурама противним самом бићу науке. У другој тематској целини „Криза универзитета и сумрак културе и образовања” (стр. 67–140) аутор разматра деформацију изворне, хумболтовске идеје универзитета услед његове „тржишне деструкције” на начелима неолибералне идеологије. Подсећајући на све више заборављени изворни смисао и циљ модерног универзитета (развијање критичког мишљења, неговање слободе научног истраживања те јединства наставе и истраживања), аутор аргументовано показује како се, под маском тзв. Болоњске реформе и стварања „европског простора високог образовања” не крије ништа друго до преображај универзитета у корпоративну институцију чија је функција сведена готово искључиво на задовољавање потреба капитала (другим речима, да „производи” необразовану или полуобразовану радну снагу која не поседује ништа изузев специјалистичких, техничко-технолошких знања и вештина потребних тржишту). Јасно је да у таквим околностима универзитет више не трага за истином о свету и стварности нити негује слободну и критичку мисао што, на концу, обесмишљава његову изворну суштину те се он, како аутор с правом примећује, „законито трансформисао ... из мјеста на којем се стиче научно образовање у школу у којој се стиче специјалистичко образовање” (стр. 81). Будући да је смисао универзитета сведен на извлачење профита,

Кулић аргументовано закључује да „напад на хуманистички универзитет” представља део ширег „глобалног напада на све темељне идеје хуманог друштва о слободи, једнакости и правди” (стр. 98). Део истог процеса представља и редукација културе на забаву те она „постаје само оно што се може технолошки продуковати и репродуковати, наиме само оно што доноси профит” (стр. 139). У трећој тематској целини „Природа и климатске промјене у мрежи технологије” (стр. 143–156) аутор разматра егзистенцијалну претњу са којом се суочава човечанство у лику енормног загађења и уништавања природне средине. При томе, он изнова подсећа на замке тзв. инструменталне рационалности, које човеково владавање природом разумева искључиво као напредак у повећању профита што, напошлетку, угрожава и сâм опстанак људске врсте. Четврта и уједно најобимнија тематска целина „Филозофија, нова стварност и неолибералне тенденције” (стр. 159–259) посвећена је анализи неолибералне идеологије и њеним разорним последицама по савремено друштво, науку и културу. Критички рашчлањујући логику тржишног фундаментализма и његове различите појавне облике, аутор убедљиво показује да структурална криза Европске уније проистиче из одбацивања хуманистичких и демократских вредности и „пристајања на неолиберални економски и социјални пројекат” (стр. 173). Управо неолиберализам представља извор и својеврсног „епистемолошког nihilizma” тј. света „постистине” што представља део ширег процеса тржишног тоталитаризма. Реч је о владавини корпоративних елита које себи потчињавају читаве државе и на тај начин дефакто одређују глобални политички, економски и друштвени поредак. Одатле аутор нарочито наглашава спрегу транснационалних корпорација и „углавном скромно образованих али зато беспоговорно послушних” локалних политичких елита чији је једини циљ да „још више увећавају богатство мањине” (стр. 202).

Кулић је у својим анализама неолибералне трансформације савременог друштва, науке и образовања указао на њене бројне последице од којих ћемо поменути само оне најмаркантније – свепрожимајућа пракса комерцијализације и комодификације чији је циљ неограничена максимализација профита, затим, уздицање тзв. „тржишног ума” на нивоу епистемолошког начела које, на концу, одређују шта је истина, ишчезавање теорије у друштвеним наукама и њихово свођење на емпиријске,

квантитативно исказане податке који се могу непосредно применити/продати – реч је, наравно, о својеврсном „статистичком шарлатанству”, односно, софистицираном облику паранаучног објашњења које пружа легимитет одређеним политичким одлукама (гзв. политика заснована на доказима). Ова опсеција научним мерењем заједно са појмовима преузетим из језика корпоративног бизниса попут „ефикасности”, „конкурентности”, „научне изврсности”, „тржишта образовних услуга”, „задовољства корисника”, „менџмента знања”, „индекса утицајности” и глобалног рангирања убедљиво сведочи о претварању науке и научника у робу а научних и образовних институција у профитабилни бизнис што представља потпуну супротност изворном смислу науке и научности. У поменутом контексту ваља свакако разумети и преображај савременог универзитета у институцију која се бави непосредно примењивим специјалистичким знањима и вештинама: универзитет је „престао да разликује науке и вјештине” зато што се успешним образовањем сматра искључиво оно које омогућава стицање профита. Одатле и отворено непријатељство према друштвеним и хуманистичким наукама и филозофији као тржишно непримењивим и непрофитабилним па одатле тобоже бескорисним па чак и штетним дисциплинама. Имајући у виду поменуте чињенице, на савременом универзитету је од изворне идеје универзитета као заједнице посвећене трагању за научном истином остала још само њена карикатура – филозофија као наука о слободном и критичком мишљењу маргинализована је чак и на самим филозофским факултетима што намеће оправдано питање: „Зашто се ти факултети уопште и називају филозофским?” (стр. 40). Напоследку, несумњиво је тачан и, истовремено, дубоко узнемирујући Кулићев закључак да се „заводљиво технолошко богатство плаћа све драматичнијим сиромаштвом духа, његовом немисаоношћу, хомогенизацијом, стереотипијом, *celebrity* културом која својом наметљивом испразношћу пријети да постане глобална” (стр. 43) и да је данас човек у пуној мери редукван на „човека једне димензије” како је то још давно уочио Херберт Маркузе. Култура је, наиме, сведена на забаву која доноси профит и која, истовремено, представља важан облик друштвене контроле.

Сматрамо да је важно поменути још неколико чињеница. Прво, аутор је *urbi et orbi* показао да хегемонија неолибералне идео-

логије „слободног тржишта” заправо значи нестанак друштва (а са њиме и мукотрпно изборених индивидуалних и колективних права и слобода која се крше и укидају на дневном нивоу), сценарио који су почетком 80-их година прошлог века нескривено прижељкивали Маргарет Тачер, Роналд Реган и њихови класни (богати и супербогати) истомишљеници. Стога није могуће довољно истаћи важност ауторовог закључка да глорификација тржишта као, тобоже, нужно и довољног услова за успостављање слободе појединца и друштва „јесте најфантастичнија неолиберална идеолошка превара која се до неолиберализма никада у досадашњој историји није појавила” (стр. 175). Иако у први мах могу да зазвуче као једна врста одвећ радикалног „културног песимизма”, Кулићеве закључци су, међутим, више него добро утемељени: савремени свет, обележен раније незабележеним јазом у подели друштвеног богатства и успостављањем једне врсте новог или „техно-” феудализма (Јанис Варуфакис), управо представља остварење неолибералне тржишне дистопије. Наиме, сви они процеси и појаве о којима Кулић расправља – попут разарања универзитета и његовог претварања у тржишно оријентисано предузеће, комерцијализације науке, образовања и културе, свеопште нормализације незнања као неке врсте новог „природног стања” савременог човека, одбацивања самог појма истине као ирелевантне и сувишне категорије – представљају стварност савременог глобализованог друштва. Напоследку, рецимо још и то да ако је филозофија „своје време мислима обухваћено”, професор Мишо Кулић је у пуној мери испунио задатак филозофа: он је критички анализирао суштинска питања савременог света и своје изнијансиране интелектуалне увиде саопштио је у виду садржајем изузетно богате, високо рефлексивне, ванредно актуелне, необично подстицајне али и веома онеспокојавајуће књиге. Ово последње посебно будући да за спокојство не постоји превише разлога!

МИХАЕЛ АНТОЛОВИЋ¹

Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет, Сомбор
antolovic.michael@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1344-9133>

¹ Редовни професор за ужу научну област Историјске науке.